

HABERE S PARTICIPIEM PERFEKTA V NĚKTERÝCH POZDNĚ LATINSKÝCH TEXTECH

Jana Mikulová
Masarykova univerzita v Brně
Ostravská univerzita v Ostravě

Úvod¹

V tomto příspěvku se budeme zabývat konstrukcemi slovesa *habere* s participiem perfekta pasiva v několika pozdně latinských textech pocházejících z období od 6. do 8. století. Předmětem zájmu bude zejména míra gramatikalizace a vývoj směrem k románskému perfektu složenému ze slovesa „mít“ a participia perfekta.

Texty

Z rozsáhlé produkce tří století jsem vybrala několik prozaických textů historiografického a hagiografického charakteru. Poezii jsem vyloučila z toho důvodu, že některé parametry, např. pořadí konstituentů, mohou být ovlivněny potřebou dodržet určitou básnickou formu. Horní časovou hranicí je období karolínské renesance, která se pokoušela o návrat ke klasičtějšímu jazyku. U textů ovlivněných reformními snahami je proto nutné počítat s možnou eliminací prvků, které byly vnímány jako příliš „nespisovné“.

Zaměřila jsem se na texty, u nichž lze předpokládat větší míru ovlivnění každodenním jazykovým územ a menší vliv školy, který je však nutně přítomen ve všech psaných textech. Cenným zdrojem je v uvedeném období zvláště produkce pocházející z území Galie, kde byla např. v porovnání s Hispánií nižší úroveň vzdělanosti.

Do výběru jsem zahrнула následující texty:

- *Itinerarium Antonini Placentini* (6. stol., území Itálie)²
- *Fredegarii chronicon, liber IV* (7. stol., území Galie)³
- *Liber historiae Francorum* (8. století, území Galie)⁴
- *Vita Hugberti* (8. století, území Galie)
- *Vita Wandregiseli* (kolem roku 700, území Galie)
- *Chronica Muzarabica* (754, území Hispánie)

Gramatikalizace a pomocná slovesa

Konstrukce *habere* + participium perfekta pasiva prošla procesem gramatikalizace, během něhož se sloveso *habere* stalo pomocným a celá konstrukce se začlenila do gramatického systému jazyka. Mezi rozhodující procesy gramatikalizace patří podle Heineho (1993: 54–58) desémantizace, ztráta charakteristik dané kategorie, redukce fonetického rozsahu a klitizace. Čím více naplňuje určitá jednotka tyto parametry, tím více je gramatikalizovaná a na pomyslné gramatikalizační škále⁵ stojí blíže k prvku s gramatickými funkcemi.

¹ Tento článek vznikl za podpory výzkumného záměru *Středisko pro interdisciplinární výzkum starých a starších fází jazyků moderních*, MSM0021622435.

² Dílo se dochovalo ve dvou verzích. Moderní edici starší *Recensio Prior* pořídila C. Milani (1977), která je rovněž autorkou několika článků věnovaných jazykovým aspektům díla. *Recensio Altera* je mladší a ovlivněná karolínskou renesancí. Citace uváděné v této práci jsou z *Recensio Prior*, ze staršího rukopisu *Sangallensis 113* (G).

³ První tři knihy Fredegarovy kroniky jsou kompilací starších prací, čtvrtá je originálním dílem.

⁴ Dílo se zachovalo ve dvou verzích, označovaných A a B. Uváděné citace jsou z verze A, která se pokládá za starší, viz Krusch (1888: 217n.).

⁵ Viz např. Lehmann (1995: 25).

V oblasti pomocných sloves je problematická již samotná definice pomocného slovesa a stanovení obecně platných parametrů pro zařazení sloves do této kategorie.⁶ Jednotná není ani definice slovesné perifráze a názory na to, v jaké fázi lze pokládat konstrukce za perifráze a v jaké pouze za kombinaci plnovýznamových sloves. Za přínosný pokládám zejména koncept gramatikalizačních řetězců, se kterým pracují Heine, Claudi a Hünemeyer (1991: 220nn.). Zdůrazňují, že se jednotlivé fáze překrývají a existují v jazyce vedle sebe, viz také Hopper (1996: 230). Pro vývoj pomocného slovesa Heine (1993: 54–66) rozlišuje sedm stádií, které označuje písmeny A (plnovýznamové sloveso) až G (prvek vyjadřující gramatické funkce, často jednoslabičný). Uvádí⁷ také přehled charakteristik, které se objevují u pomocných sloves různých jazyků po celém světě. Pro definování pomocného slovesa se Heine (1993: 114) opírá o tzv. *family resemblance categories*, které jsou založeny na podobnosti. Vzniklé skupiny nejsou pevně ohraničeny. Dále se vyznačují tím, že žádná vlastnost není sdílena všemi prvky ve skupině, a tím, že žádný prvek nemá všechny vlastnosti, které skupinu charakterizují. Tento přístup nabízí řešení otázky, které sloveso je už pomocné a které ještě ne. Místo striktního zařazení do jedné či druhé skupiny mluví o tom, že sloveso vykazuje ve větší či menší míře rysy pomocného slovesa a větší či menší stupeň gramatikalizace. Také v případě perifrastických konstrukcí se zdá být lepší mluvit o větší či menší míře gramatikalizace.

Pro práci s latinskými texty jsou důležitá zejména počáteční stadia gramatikalizace, která Heine (1993: 59–61) charakterizuje následujícím způsobem:

Stádium A: plnovýznamové sloveso.

Stádium B: kromě jmenných komplementů sloveso přijímá i neurčité slovesné tvary; často je možných více konstrukcí (gerundium, infinitiv, participium, nebo i větná konstrukce); není nutné, aby se určité sloveso a neurčitý tvar vztahovaly ke stejnému podmětu. Rozdíl proti stádiu A spočívá v tom, že sloveso přijímá komplementy, které vyjadřují spíše dynamickou situaci než věc.

Stádium C: podmětem nemusí být člověk nebo subjekt obdařený vůlí; konstrukce se přibližují k vyjadřování času, způsobu a aspektu, nejčastěji se jedná např. o trvání děje nebo krajní body děje („začít“, „skončit“); je nutné, aby se určité sloveso a neurčitý tvar vztahovaly ke stejnému podmětu; většinou je komplementem neurčitý slovesný tvar, pokud je to jméno, vyjadřuje aktivitu; věta nemůže být komplementem; sloveso se nevyskytuje ve všech tvarech; sloveso a komplement mohou mít stejný etymologický základ; sloveso a komplement jsou jednou sémantickou jednotkou.

***Habere* + participium perfekta pasiva**

V latinských textech se sloveso *habere* v kombinaci s participiem perfekta pasiva objevuje od počátků literární tvorby. V produkci zahrnující více než jedno tisíciletí se objevují konstrukce s různým stupněm gramatikalizace, který odpovídá Heineho stádiím A, B nebo C.

Pinkster (1987) v pojednání o vývoji konstrukce *habere* + participium nepoužívá dělení na fáze, ale termíny predikativní participium a perifrastická forma. Konstrukce slovesa *habere* a predikativního participia perfekta má podle Pinkstera (1987: 197–199) tyto charakteristiky:

- Participium vyjadřuje vlastnosti druhého argumentu (tj. předmětu) slovesa *habere* vycházející z předchozího děje (srov. Green 1987: 265) a patří mezi terminativní slovesa. Shoduje se s předmětem v rodě, čísle a pádě. Predikativum lze vypustit, aniž by se věta stala agramatickou.

⁶ Někteří autoři (např. Barbiers – Sybesma, 2004: 396–397) postupují podle formálních kritérií, jini (např. Ramat, 1987: 16) definují typického zástupce.

⁷ Heine (1993: 22–24).

- Druhý argument podléhá selekcím slovesa *habere*, ale někdy také predikativního participia.
- *Habere* s participiem se může vyskytovat ve všech případech, kde může stát *habere* bez participia.

Pinkster (1987: 197n.) dále píše, že v některých formálně shodných konstrukcích predikativum nelze vypustit, a proto lze v těchto případech klasifikovat *habere* jako trojvalenční predikát podobný slovesu *reddere*. V těchto případech je po vypuštění participia význam *habere* a předmětu *tak zjevně pravdivý, až je nesmyslný*.⁸

Pro zařazení konstrukce mezi perifrastické formy je nezbytnou (nikoliv však jedinou) podmínkou shoda podmětu slovesa *habere* a agentu participia.⁹ Vývoj perifráze znázorňuje Pinkster (1987: 196) schématem *habeo* + (ptc. pf. + předmět) → (*habeo* + ptc. pf.) + předmět.

Vedle konstrukcí s predikativním participiem perfekta se i v klasických textech vyskytují konstrukce s vyšším stupněm gramatikalizace. V souvislosti s počátky románského perfekta se často uvádí (např. Pinkster, 1987: 204) konstrukce *cognitum habeo* doložená u Cicerona,¹⁰ která vykazuje znaky stádia C (*habere* i participium se vztahují ke stejnému podmětu, selekci předmětu provádí participium *cognitum*). Z pozdně latinské produkce se cituje (např. Ramat, 1987: 10) jako doklad vývoje budoucího románského perfekta Řehoř z Tours:

- (1) *Ecce episcopum cum duce et civibus invitatum habes...* (Greg. Tur. *Vit. patr.* 3, MGH, SS rer. Merov. 1, 2, s. 673, 3)

Pozval jsi biskupa s vévodou a občany...

Podmět slovesa *habere* a agent participia jsou totožné, selekci předmětu provádí sloveso *invitare*. Vzhledem k rodu substantiva *episcopus* nelze ověřit, zda se u *invitatum* realizuje shoda s předmětem nebo ne. Participium stojí v pozici před určitým slovesem, zatímco v románském perfektu za ním následuje.

Konstrukce ve vybraných textech

Doklady v textech tedy neukazují významný posun mezi klasickou latinou a 6. stoletím. popsaná situace se nemění ani v textech vybraných pro účely tohoto příspěvku. Celkový počet konstrukcí slovesa *habere* s participiem je nízký, jen kolem dvaceti. V Mozarabské kronice není doložen ani jeden případ.¹¹

Perifráze

Pouze ve dvou případech (2), (3) vykazuje *habere* vyšší stupeň gramatikalizace, který má rysy Heineho stádia C a Pinksterovy perifrastické formy. Rovněž Arias Abellán (2000: 219) cituje *habuit impositum* ve větě (3) jako příklad perifráze.

- (2) *...Chlothario vobiscum habere dicitis, cum nos eum mortuum auditum esse habemus*. (*Lib. hist. Franc.* 41, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 312, 28)

...říkáte, že je s vámi Chlothar, my jsme však slyšeli, že je mrtvý.

⁸ Jako příklad uvádí *caput cinctum habet* „má ověčenou hlavu“ → *caput habet* „má hlavu“.

⁹ Pinkster (1987: 201). Heine (1993: 54–66) mluví o tom, že se participium a sloveso musí vztahovat k témuž podmětu. Vyhýbá se tak případným terminologickým obtížím.

¹⁰ Např. *Cic. Fin.* 4, 5 a 5, 26; *Cic. Brut.* 147; *Cic. Ad Brut.* 1, 1, 1.

¹¹ Bastardas Parera (1953: 139) uvádí, že na území Hispánie je počet konstrukcí slovesa *habere* s participiem perfekta celkově nízký i v období od 8. do 11. stol.

- (3) *Etiā sedit in sinagoga tomus, in quo ABCD habuit Dominus impositum.* (Itin. Ant. Plac., 5, 1)

Tam je v synagoze svazek, do kterého Pán napsal abcd.

V obou případech se participium i sloveso *habere* vztahují ke stejnému podmětu. Participia vyjadřují děj, nikoliv stav vzešlý z minulého děje. Předmět podléhá selektivním restrikcím slovesa v participiu. Ve větě (2) se jedná o konstrukci akuzativu s infinitivem. Ve větě (2) je v pozdější verzi B změněn slovosled na *...esse auditum habemus*. Dále jsou zde doloženy varianty *dictum* místo *auditum* a *audivimus* místo *auditum habemus*. Pozdější autor příslušného rukopisu tedy interpretoval konstrukci *auditum habemus* jako perfekturní *audivimus*, případně pokládal tvar perfekta za „správnější“.

Při gramatikalizaci směrem k románskému perfektu se např. fixovala pozice participia za pomocným slovesem, redukoval se fonetický rozsah pomocného slovesa, došlo k omezení možných forem pomocného slovesa a ke ztrátě možnosti vkládat mezi pomocné sloveso a participium další lexikální materiál.

Gramatikalizace perifráze do dnešní podoby mohla trvat velmi dlouho, ve španělštině např. několik století. Yllera (1980: 276) píše, že *perifrāze habere + ptc. pf. získala velmi brzy význam perfekta, ale po určitou dobu si zachovala i rezultativní význam*. Dále uvádí, že v *Cantar del Mio Cid* se perifrāze objevuje jako perfekturní (i místo očekávaného jednoduchého perfekta) i jako vyjádření stavu. V prvních španělských písemných památkách byla velmi častá shoda předmětu s participiem. Zcela nevymizela ani v 15. století. Vedle *aver* (< *habere*, mod. šp. *haber*) se pro určité skupiny sloves používalo velmi dlouho také *ser* „být“.¹² Z toho vyplývá, že alespoň v psaných textech nebyla perifrāze v raných stádiích španělštiny plně gramatikalizována. Nelze tedy očekávat vysoký stupeň gramatikalizace ani v pozdně latinských textech. Situace v mluveném jazyce je předmětem dohadů.

Predikativa

Ve většině dokladů slovesa *habere* s participiem perfekta se jedná o predikativní participia, resp. stádia gramatikalizace A nebo B. Doložené případy lze rozdělit do několika skupin.

Skupina I

V první z nich participium vyjadřuje stav, který vzešel z předchozího děje, a lze ho vypustit bez podstatné změny významu. Shoduje se s předmětem v rodě, čísle a pádě. *Habere* a participium se mohou vztahovat ke stejnému podmětu a selekci předmětu může provádět sloveso *habere*.

- (4) *Et in ipso monte in parte montis habent idolum suum positum Saracini, marmoreum, candidum tam quam nix.* (Itin. Ant. Plac. 38, 2).

A na té hoře mají na jednom místě Saraceni postavenou modlu z mramoru, bílou jako sníh.

- (5) *Nam foris uico unam condoma habent posita, que faciunt responsum.* (Itin. Ant. Plac. 8, 5)

Neboť mimo obec mají postavený společný dům ti, kteří mají obchodní styky (sc. s křesťany)¹³.

Konstrukce *habent positum* (4) a *habent posita* (5) uvádí Milani (1974: 386) společně s *habuit impositum* (3) mezi doklady perifrastického perfekta. V prvních dvou případech však nejsou údaje, které by svědčily ve prospěch perifrastické interpretace. Předpoklad, že se jedná o predikativa, naopak podporuje v obou případech určení místa „kde“ a možnost vypustit

¹² Vývoj perifrāzy ve středověké španělštině detailně popisuje Yllera (1980).

¹³ K překladu této věty viz Milani (1970: 516nn.). Její teorii přijímá také Arias Abellán (2000: 247, pozn. 51).

participium. V (5) se participium prokazatelně shoduje s předmětem, v (4) to nelze vzhledem k rodu substantiva dokázat.

Konstrukce tohoto typu jsou doloženy i na dalších místech.¹⁴ Predikativní interpretaci některých partiicipií a jejich zařazení do této skupiny podporují rukopisné varianty, ve větě (6) je např. participium vypuštěno.

- (6) *Ago rex Langobardorum accepit uxorem Grimoaldi (...), quem Childebertus habuerat dispensata.* (*Chron. Fredeg.* 4, 34, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 183, 17)

Langobardský král Ago si vzal ženu Grimoalda, kterou měl předtím za ženu Childebert.

Do první skupiny řadím i konstrukci *unitum consilium habere*, které se vyskytuje na dvou místech u Fredegara.¹⁵ V latinských textech předcházejících období je doloženo spojení *consilium habere*, a to včetně předložky *cum*, která se vyskytuje ve druhém z uvedených případů. Ačkoliv by se v tomto případě mohlo jednat i o vyjádření děje, nelze to prokázat.

Některá participia mohou být rovněž pokládána za predikativní adjektiva. Mezi tyto případy patří např. *paratus*,¹⁶ od něhož je doložen komparativ a superlativ.¹⁷

Skupina II

Další skupinu tvoří predikativa, která jsou důležitá pro význam celé konstrukce. Po jejich vypuštění dochází k podstatným změnám ve významu. Participium a sloveso *habere* se vztahují ke stejnému podmětu, participium se shoduje s předmětem a může vyjadřovat stav, který vzešel z předchozího děje.

- (7) *...hoste teterrimum prostratum habent unianimis!* (*Vit. Wan.* 15, MGH, SS rer. Merov. 5, s. 21, 17)

...svorní mají nejhroššího nepřitele ve své moci.

- (8) *'Quando istam aliam partem tibi transmisero, scias, me Francos tecum habere pacatos'*¹⁸, *et securus revertite in pace!* (*Lib. hist. Franc.* 6, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 248, 10)

Až ti pošlu druhou část, věz, že už jsem Franky s tebou usmířil, a bezpečně se v klidu vrať.

- (9) *Illi haec audientes, gratiam et vitam solomodo optantes habere adeptam cupiebant, sibi sufficere dicentes.* (*Lib. hist. Franc.* 18, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 273, 4)

Když to slyšeli, jen si toužebně přáli získat milost a být naživu a říkali, že jim to stačí.

Participium *adeptus* (9) může mít pasivní význam (Forcellini, s. v. *adeptus*). Tuto větu autor napsal podle Řehoře z Tours,¹⁹ při jejím formulování však vytvořil krkolomnou syntaktickou strukturu. O potřebě její úpravy svědčí varianty textu, viz s. 273.

¹⁴ Např.: *Vit. Hug.* 5, s. 485, 18; *Lib. hist. Franc.* 11, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 254, 19.

¹⁵ *Chron. Fredeg.* 4, 87, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 165, 2–3; *Chron. Fredeg.* 4, 87, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 165, 27.

¹⁶ Viz *Lib. hist. Franc.* 28, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 288, 4; *Vit. Wan.* 12, s. 18, lin. 37.

¹⁷ Viz TLL, s. v. *paro*, p.p. pro ad. *paratus*.

¹⁸ Různočení: *placatus, pagatos, pagatus*.

¹⁹ *Greg. Tur. Hist. Franc.* 2, 42, s. 93, 4: *Quod ille audientes, optabant gratiam adipisci, illud sibi adserentes sufficere, si vivere mererentur.* „Jak to slyšeli, usilovali jen o jeho přízeň a prohlašovali, že jim opravdu stačí, ponechá-li je naživu.“ (s. 104)

Překlady tohoto díla jsou citovány podle: Řehoř z Toursu. *O boji králů a údělu spravedlivých*. Přel. J. Kincl. 2. vydání. Argo: Praha, 2006. ISBN 80-7203-597-5. V závorce za překladem je uvedena strana citovaného překladu.

Habebat ve větě (10) by bylo možné klasifikovat jako trojvalenční predikát,²⁰ viz výše. Stav je zde explicitně vyjádřen pomocí adverbia *semper*.

- (10) ...*sed ipse parum edens, semper ad caelos defixos habebat oculos.* (*Vit. Hug.*, 12, s. 490, 9)

...ale sám jedl málo a oči měl stále obrácené k nebi.

Domnívám se, že v některých případech ze skupiny I i II může konstrukce vyjadřovat vedle stavu i děj, ze kterého tento stav vzešel. Jedná se např. o *habere pacatos* v (8) proti *defixos habebat* (10), kde proti této možnosti svědčí adverbium *semper*. V případě vyjádření děje by se jednalo o Heineho stádium B. Jak již bylo zmíněno, hranice mezi stádiem A a B však není výrazná.

Skupina III

Poslední skupina je tvořena predikativy, která se nevztahují ke stejnému podmětu jako sloveso *habere*. V těchto případech tedy nelze uvažovat o počátečním stádiu gramatikalizace. Jedná se zejména o několik míst z Fredegarovy kroniky, kde se opakovaně objevuje kombinace slovesa *habere* v různých formách včetně participia přezentu s participiem *iniunctus*²¹ a *indultus* (11)²²:

- (11) *Clemenciam Dagoberti vitam habent indultam.* (*Chron. Fredeg.* 4, 78, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 161, 3)

Díky Dagobertově shovívavosti jsou ponecháni naživu.

Vedle Fredegara se analogická konstrukce objevuje i v *Liber historiae Francorum* (12).

- (12) *Sufficiat vobis vitam tantomodo habere concessam, ne inter tormenta deficiatis!* (*Lib. hist. Franc.* 18, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 273, 4)

Buďte spokojeni s tím, že jste na živu, abyste nezahynuli na mučidlech.

Tato pasáž byla převzata z Řehoře z Tours,²³ konstrukce *vitam habere concessam* nahrazuje původní vedlejší větu *hoc (...) quod viverent* „to, že žijí“.

Problematika dvou míst ve *Vita Wandregiseli*

Ve *Vita Wandregiseli* se vyskytují dva případy kombinace slovesa *habere* s participiem perfekta pasiva, jejichž interpretace není jednoznačná. Ve větě (13) se vyskytuje sloveso *habere* s participiem perfekta zakončeným na *-us*.

²⁰ Příkladem trojvalenčního predikátu ve zkoumaných textech je

... *rex Chilpericus propter coniugationem Brunchildis vel eius maleficia Merovechum suspectum habebat* ... (*Lib. hist. Franc.* 33, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 298, 24)

„... král Chilpericus pokládal Merovecha za podezřelého kvůli jeho špatnostem a sňatku s Brunchildou ...“, kde má *habere* význam „pokládat někoho za někoho“. *Suspectus, a, um* „podezřelý“ má adjektivní platnost.

²¹ *Chron. Fredeg.* 4, 68, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 154, 24; *Chron. Fredeg.* 4, 51, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 146, 3; *Chron. Fredeg.* 4, 68, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 154, 27.

²² *Chron. Fredeg.* 4, 78, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 161, 3; *Chron. Fredeg.* 4, 74, MGH, SS rer. Merov. 2, s. 158, 23.

²³ *Quod cum rege dixissent, ille respondisse fertur: 'Merito', inquit, 'tale aurum accepit, qui domino suo ad mortem propria voluntate deducit'; hoc illis quod viverent debere sufficere, ne male prodicionem dominorum suorum luituri inter tormenta deficerent.* (Greg. *Tur. Hist. Franc.* 2, 42, MGH, SS rer. Merov. 1,1, s. 92, 20)

„Když to však řekli králi, dal jim prý tuto odpověď: „Poprávu dostal také zlato, kdo z vlastní vůle přivedl svého pána na smrt!“ A že mají mít dost na tom, že zůstali naživu a nemusí zradu na svých pánech vykoupit hanebnou smrtí na mučidlech.“ (s. 104).

- (13) *Habebat autem his virtutibus quasi comitibus suis adiunctus.* (Vit. Wan. 11, MGH, SS rer. Merov. 5, s. 18, 17)

Tyto ctnosti měl jako své průvodce.

Ve *Vita Wandregiseli* jsou časté záměny pádových koncovek, vyskytuje se i záměna dativu a akuzativu. Není však pravděpodobné, že by *adiunctus* stálo místo *adiunctos* a vztahovalo se k *virtutibus* nebo *comitibus*. U jmen s koncovkou *-ibus* je doložena v případě shody s adjektivem či zájmenem téměř vždy koncovka *-is* odpovídající klasické normě. Jedinou výjimkou je *in caelestes sedebus* (Vit. Wan. 17, MGH, SS rer. Merov. 5, s. 22, 24), kde lze tvar *caelestes* vysvětlit hláskovými změnami a záměnou deklinace, ke které mohlo dojít napodobením tvarů na *-is*.

Habebat by však mohlo také odpovídat slovesu *erat*. Sloveso *habere* proniká na místo slovesa *esse* i v předchozích vývojových fázích latiny. García Hernández (1998: 329) uvádí, že *pozorujeme-li historii latinského jazyka jako celek, náhrada mihi est slovesem habeo je systematická a probíhá ve všech typech konstrukcí. Habere prodělává v pozdní latině i vývoj směrem ke slovesu existentiae. V podobě neosobního habet (viz španělské hay) může sloužit k vyjádření umístění „někde něco je“, k vyjádření místního i časového intervalu, ale může se objevit i v jiných konstrukcích.*²⁴ Předpoklad, že *habere* je v tomto případě ekvivalentem slovesa *esse*, podporují obdobné konstrukce se slovesem *esse*. Vyskytuje se i spojení s dativem substantiva *virtus*, např. u Seneky²⁵ nebo ve Vulgátě.²⁶

Dalším problematickým případem je konstrukce *habere coniunctum* ve větě (14).

- (14) *Qui Dominus, qui servis suis pius obauditur est, succurrens ei, et confestim ipsa litigacio est mitigata, acse de longevis temporibus amicitiae iure coniunctum habuissent; ...* (Vita Wan. 5, MGH, SS rer. Merov. 5, s. 15, 23)

A tak Pán, který slyší své služebníky, mu pomohl a spor byl hned urovnán, jakoby byli odedávna přáteli; ...

Podle TLL (s. v. *coniungere*) se už v klasické latině často vyskytují konstrukce *coniunctum esse, habere, tenere*. Pro konstrukci s *habere* je typický předmět v akuzativu, se kterým se shoduje predikativní *coniunctus, a, um*. Časté záměny pádů ve *Vita Wandregiseli* umožňují klást si otázku, zda by mohlo být tímto předmětem *iure* místo klasického *ius*. V této souvislosti je třeba vzít v úvahu, že tvar *iure* i spojení *iure amicitiae* jsou opakovaně doloženy v klasických i poklasických textech,²⁷ kde mají funkci odpovídající ablativu. Je proto pravděpodobné, že autor *Vita Wandregiseli* použil *iure amicitiae* jakožto ustálené spojení stejným způsobem. Pokládáme-li dále *acse* za spojku *ac si* „jako by“, což je podpořeno konjunktivem *habuissent* a významovým kontextem, není ve větě explicitně vyjádřen předmět.

TLL (s. v. *coniungere*) uvádí, že od Cicerona dále je u tohoto slovesa doložen reflexivní význam. V tomto případě je obvykle *coniungere* buď v pasivu, nebo je použito reflexivního zájmena (*se coniungere*). Zvratný význam aktivního *coniungere* je doložen např. u Řehoře z Tours²⁸ (v rukopisných variantách se dvakrát vyskytuje aktivní tvar, jednou pasivní a

²⁴ Viz García Hernández (1992: 164n.; 167nn.).

²⁵ Sen., *De vita beata* (Dialogi, 7), 11, 1.

²⁶ Vulg., *Judith*, 16, 26.

²⁷ Např.: Cic., *Sull.*, 52, 17, 5; Aug., *Mor.*, 2, col. 1369, lin. 23.

²⁸ Toto místo cituje TLL (s. v. *coniungere*):

Factum est autem, ut quadam die in urbe Arverna uterque coniungerint, et altercantibus inter se pro hac actione comitatus, ... (Greg. Tur., *Hist. Franc.* 4, 39, MGH, SS rer. Merov. 1, 1, s. 171, 1)

jedenkrát je zastoupen historický infinitiv). Zvratný význam by ve *Vita Wandregiseli* umožňoval uvažovat o perifrázi s významem „spojili se“. Časové určení *de longevis temporibus* „odedávna“ je však slučitelné spíše s vyjádřením stavu „mít uzavřeno přátelství“ než s vyjádřením děje „uzavřít přátelství“, který k tomuto stavu vedl.

Nejpravděpodobnějším vysvětlením tohoto místa je podle mého názoru záměna konstrukcí *coniunctus esse* a *coniunctum habere*. Mohla k tomu přispět i skutečnost, že obě mohou vyjadřovat stav vzešlý z minulého děje. Ve *Vita Wandregiseli* se dále sloveso *habere* vyskytuje místo očekávaného *esse* i v případě konstrukce *habebat adiunctus*, viz výše.

Závěr

Sledovali jsme výskyt konstrukce slovesa *habere* s participiem perfekta pasiva v několika pozdně latinských textech z 6. až 8. století. V textech nejsou doklady svědčící o progresivní gramatikalizaci, která by se zásadním způsobem přiblížila románskému perfektu. Pouze ve dvou případech lze hovořit o perifrastické konstrukci, která má rysy Heineho stádia C.

V textech převažuje predikativní participium, které se však liší ve svém charakteru. První skupina je tvořena predikativními participii, která lze vypustit bez podstatné změny významu. Některá z těchto participií mohou být rovněž predikativními adjektivy. Do další skupiny řadím konstrukce, u kterých je po vypuštění predikativa význam podstatně změněn či narušen. V některých případech z obou skupin by konstrukce mohla vedle stavu vyjadřovat i děj, který k němu vedl. Je zde tedy možné uvažovat o zařazení konstrukce do stádia B, které se však příliš neliší od stádia A, kde je *habere* plnovýznamovým slovesem. V jiných případech je stav explicitně vyjádřen např. adverbium. Poslední skupinu tvoří predikativa, která se na rozdíl od první skupiny nevztahují k podmětu slovesa *habere*.

Ve *Vita Wandregiseli* jsou doloženy dva případy, které se ostatním vymykají. V jednom z nich se participium vztahuje k podmětu věty a je pravděpodobně ekvivalentem slovesa *esse*. Ve druhém by se teoreticky mohlo jednat o perifrastickou konstrukci s participiem perfekta s reflexivním významem. Ve větě se však vyskytuje časové určení „od doby X“, které je kompatibilní spíše s vyjádřením stavu. Možným vysvětlením je záměna konstrukcí participia se slovesem *esse* a *habere*, které mohou vyjadřovat stav vzešlý z minulého děje.

Celkový počet konstrukcí slovesa *habere* s participiem perfekta pasiva je nízký. Stupeň gramatikalizace *habere* jako pomocného slovesa pro perfektum zůstává ve zkoumaných textech na úrovni, která je doložena např. u Cicerona. Doklady v latinských textech však nelze pokládat za přímé svědectví o vývoji v mluveném jazyce.

Resumé

Tento příspěvek je věnován konstrukci slovesa *habere* s participiem perfekta v několika pozdně latinských textech ze 6. až 8. století. Celkový počet případů je nízký a v porovnání s doklady v klasických textech nedosahují vyššího stupně gramatikalizace. Většinou se jedná o predikativní participia, pouze ve dvou případech lze konstrukce jednoznačně zařadit mezi perifráze. Některé konstrukce mohou vyjadřovat děj i stav vzešlý z předchozího děje.

This contribution is devoted to the construction of the verb *habere* and a perfect participle in several late Latin texts, ranging in date from the sixth to the eighth century. The overall number of such constructions is small and in comparison with classical texts, they do not reach a high degree of grammaticalization. The expressions in question are mostly predicate participles; there are only two cases where the discussed constructions can unambiguously be recognized as periphrases. Some constructions can express an action as well as a state following from the previous action.

„Stalo se pak, že jednoho dne se v městě Clermontu potkali a pro obsazení úřadu hraběte dostali do hádky.“ (s. 165).

Literatura

Texty

- FREDEGARIUS SCHOLASTICUS. *Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV cum continuationibus*. In Krusch, B. (ed.). *MGH : Scriptores rerum Merovingicarum, tom. II*. Hannoverae, 1888. s. 1–193. Dostupné z <<http://www.dmgh.de/index.html>>
- GREGORIUS TURONENSIS. *Historiarum libri X*. In Krusch, B. (ed.) *MGH : Scriptores rerum Merovingicarum, tom. I, p. 1*. Editio altera. Hannoverae, 1937. Dostupné z <<http://www.dmgh.de/index.html>>
- Liber historiae Francorum. In Krusch, B.(ed.). *MGH : Scriptores rerum Merovingicarum, tom. II*. Hannoverae, 1888. s. 215–328. Dostupné z <<http://www.dmgh.de/index.html>>
- LÓPEZ PEREIRA, J.E. (1980), *Crónica Mozárabe de 754: Edición crítica y traducción*. Zaragoza.
- MILANI, C. (1977), *Itinerarium Antonini Placentini : Un viaggio in Terra Santa del 560-570 d. C.* Milano: Università Cattolica del Sacro Cuore, Vita e pensiero.
- TOMBEUR, Paul (ed.). *CLCLT-5 : CETEDOC Library of Christian Latin Texts [CD-ROM]*. Release: 5. Turnhout: Brepols, 2002. ISBN 2-503-51262-3. Dostupné z <<http://litterae.phil.muni.cz/>>.
- Vita Hugberti, ep. Traiectensis. In Krusch, B. – Levison, W. (eds.). *MGH : Scriptores rerum Merovingicarum, tom. VI*. Dotisk. Hannover, 1979. s. 471–496. Dostupné z <<http://www.dmgh.de/index.html>>
- Vita Wandregiseli, abbatis Fontanellensis. In Krusch, B. – Levison, W. (eds.). *MGH : Scriptores rerum Merovingicarum, tom. V*. Dotisk. Hannover, 1979. (1. vyd. 1910). s. 1–24. Dostupné z <<http://www.dmgh.de/index.html>>

Odborná literatura

- ARIAS ABELLÁN, M^a del Carmen (2000), *Itinerarios Latinos a Jerusalén y al Oriente Cristiano*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- BARBIERS, S., SYBESMA, R.(2004), “On the different verbal behavior of auxiliaries”. In: *Lingua*, 2004, 114, 389–398.
- BASTARDAS PARERA, J.(1953), *Particularidades sintácticas del latín medieval*. Barcelona: Escuela de Filología.
- BERTINETTO, P. M. (1997), *Il dominio tempo-aspettuale : Demarcazioni, intersezioni, contrasti*. Torino: Rosenberg & Sellier.
- FORCELLINI, E. (1858-1875), *Totius latinitatis lexicon. I–VI*. Amplissime auctum atque emendatum cura et studio doct. Vincentii De-Vit. Prati: typis Aldinianis.
- GARCÍA HERNÁNDEZ, B. (1998), “La expresión de la noción verbal de la posesión del latín al romance”. In L. Callebaut (ed.). *Latin vulgaire – latin tardif IV : Actes du 4^e colloque international sur le latin vulgaire et tardif. Caen, 2–5 septembre 1994*. Hildesheim: Olms – Weidmann, 323–336.
- GARCÍA HERNÁNDEZ, B. Nuevos verbos impersonales en latín tardío e influencia griega. In Iliescu, M. – Marxgut, W. (eds.). *Latin vulgaire – latin tardif III. Actes du IIIe Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Innsbruck, 2–5 septembre 1991)*. Tübingen: Max Niemeyer, 1992. s. 159–172.
- GREEN, John N. The Evolution of Romance Auxiliaries. In Harris, M., Ramat, P. (eds.). *Historical Development of Auxiliaries*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1987. s. 257–267.
- HEINE, Bernd. *Auxiliaries. Cognitive Forces and Grammaticalization*. New York: Oxford University Press, 1993. ISBN 0-19-508387-3.

- HEINE, Bernd – CLAUDI, Ulrike – HÜNNEMEYER, Friederike. *Grammaticalization: a conceptual framework*. Chicago: University of Chicago, 1991.
- HOPPER, Paul J. Some Recent Trends in Grammaticalization. *Annual Review of Anthropology*, 1996, 25, s. 217–236.
- LEHMANN, Christian. *Thoughts on Grammaticalization*. Revised and expanded version. First published edition. München: Lincom Europa, 1995.
- MILANI, Celestina. Problemi di morfologia e sintassi nell' Itinerarium Antonini Placentini (ms. Sang. 133 e ms. Rhen. 73). *Rendiconti del Istituto Lombardo di Scienze e Lettere. Classe di Lettere e Scienze Morali e Storiche*, 1974, 108, s. 360–416.
- MILANI, Celestina. Spigolature linguistiche sul testo dello Pseudo-Antonino di Piacenza. *Rendiconti del Istituto Lombardo di Scienze e Lettere. Classe di Lettere e Scienze Morali e Storiche*, 1970, 104, s. 490–536.
- PINKSTER, Harm. The Strategy and Chronology of the Development of Future and Perfect Tense Auxiliaries in Latin. In Harris, M. – Ramat, P. (eds.). *Historical Development of Auxiliaries*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1987. s. 193–223.
- RAMAT, Paolo. Introductory Paper. In Harris, M. – Ramat, P. (eds.). *Historical Development of Auxiliaries*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1987. s. 3–19.
- ŘEHOŘ Z TOURSU. *O boji králů a údělu spravedlivých*. Přel. J. Kincl. 2. vydání. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-597-5.
- Thesaurus linguae latinae*. [CD-ROM]. 3. Ausg. München: K. G. Saur, c2004. ISBN 3-598-40772-6. Dostupné z <<http://litterae.phil.muni.cz/>>.
- YLLERA, Alicia. *Sintaxis histórica del verbo español: las perífrasis medievales*. Zaragoza: Departamento de Filología Francesa, Universidad de Zaragoza, 1980.